

bo uresničila javni interes in omogočila, da bo slovenščina ostala živ, gibek, polnofunkcionalen jezik, ki je sposoben konkurirati drugim jezikom, ker je v njem mogoče polnopomensko izražanje tudi najbolj subtilnih misli in čustev, ker je v njem mogoče ustvariti tudi novo strokovno izrazje in ga uporabiti v zahtevnih znanstvenih besedilih.

Ko končujem nedokončano zgodbo slovenščine kot učnega jezika v visokem šolstvu, me opogumlja zavest o bogastvu, ki se je nakopičilo v številnih prispevkih, raziskavah, študijah, premislekih ... vseh, ki so si izbrali slovenščino, ker jim je domovina.

Majda Potrata

Maribor, majda.potrata@siol.net

»NAŠ SLOVENSKI JEZIK JE NAJVEČJI ZAKLAD, KAR NAM JIH JE BOG DAL« (Stanislav Škrabec)

Med domoljubjem in mednarodno odmevnostjo

Naslovne besede so vklesane na podstavku doprsnega kipa slovenskemu jezikoslovcu Stanislavu Škrabcu, enemu od utemeljiteljev slovenske knjižne izreke. Mogočno bronasto poprsje stoji ob novogoriški Erjavčevi cesti blizu vznožja hriba Kostanjevica, na katerem je v frančiškanskem samostanu Škrabec štirideset let živel in ustvarjal in objavljaj svoje jezikoslovne razprave na platicah verskega lista Cvetje z vrtov svetega Frančiška. Ker je pisal v manjšem slovanskem jeziku, ker ga ni nihče prevajal, njegove znanstvene ugotovitve niso prodrle v svet. V nasprotju z znanstvenim delom Frana Miklošiča, domoljubnega Slovenca, ki se je ob marčni revoluciji leta 1848 zavzemal za pravice slovenskega jezika v šolstvu, uradih in drugod, svoje znanstvene razprave pa je pisal in objavljaj v nemščini. Zato so ga brali širom Evrope. In tudi zato ima veličasten pomnik v parku pred ljubljanskim sodiščem. In bi, če bi se bil rodil proti koncu stoletja, na pravkar ustanovljeni univerzi v Ljubljani, glavnem mestu okrnjene, a vendarle združene Slovenije, leta 1919 predaval v slovenščini.

Skratka, te uvodne besede razkrivajo, da so razmerja med domoljubjem, odprtostjo v svet, državotvornostjo in znanstveno prepoznavnostjo zapletena in vredna natančnejšega razmisleka.

Slovenščina v samostojni državi: trnova pot do uradnega in državnega jezika

Tisti, ki v današnjem času tako odločno, brezkompromisno in tudi vzvišeno zagovarjajo anglizacijo slovenskega visokega šolstva in znanosti kot edino

možnost napredka in preživetja manjšega naroda sploh, pozabljajo, da pred četrto stoletje Slovenci nismo dobili lastne države zato, da bi se kar tako odrekli slovenščini, temveč zato, da bi njeno rabo zavarovali, utrdili in razvili. Pozabljajo, da nam državnost ni bila podarjena, pač pa je bila posledek večstoletnega boja za narodno samobitnost. Pozabljajo, da so v 19. stoletju tistim dijakom, ki so v šoli z nemškim učnim jezikom govorili slovensko, pripeli sramotilni oslovski jezik, pozabljajo, da so v 20. stoletju na okupiranem Primorskem v javnosti prepovedovali rabo domačega jezika, saj »qui si parla soltanto italiano«. Pozabljajo, da so se tako v predvojni kraljevini kot v povojni socialistični Jugoslaviji Slovenci v državnih organih in v vojski in še kje morali odpovedovati materinščini. In se ne zavedajo, da imamo v Evropi manjše narode ali narodne skupnosti, ki nimajo ne svoje države ne šol ne uradov v domačem jeziku (npr. Furlani), pa tudi mnogo večje narode, ki imajo svojo državo, vendar je le v petini šol učni jezik njihova materinščina (npr. Belorusi). Da torej to, da je slovenščina državni in uradni jezik, ni ne nujno ne samoumevno.

Je slovenščina v Republiki Sloveniji ogrožena?

Seveda slovenščina nikakor ni ogrožena v tem smislu, da bo v kratkem času izgubila svojo vlogo osrednjega sporazumevalnega jezika v Republiki Sloveniji, se pa pojavljajo jasni znaki, da je ta njena vloga že močno načeta. Sprehod skozi mestna središča Ljubljane in drugih večjih slovenskih mest jasno pokaže, kako zelo je napredovala anglicizacija jezikovne pokrajine: praviloma angleška imena podjetij, trgovin in lokalov so že skoraj v večini. S kakšno dodano besedo v slovenščini ali pa tudi ne. Tudi v podjetjih s tujimi lastniki, ki jih je vedno več in več, se kot sporazumevalni jeziki vodstev uveljavljajo tuji jeziki, poleg nemščine in hrvaščine praviloma angleščina. Na posameznih programih ali stopnjah na vseh štirih slovenskih univerzah predavanja in konzultacije potekajo v angleščini, čeprav je med slovenskimi študenti le majhen odstotek tujih študentov, prav tako pa so v angleščini čedalje bolj pogosto tudi doktorske disertacije, ki imajo le skromen povzetek v slovenščini. Dogaja se celo, da bolj ambiciozni srednješolci na zahtevnejših gimnazijah berejo leposlovje v angleščini, v kateri se, najbrž zaradi imenitnosti, tudi pogovarjajo med seboj.

Zakonska ureditev učnega jezika visokega šolstva: spremembe na slabše

Sedanji 8. člen Zakona o visokem šolstvu, ki od leta 2004 ureja učni jezik na slovenskih univerzah, ni idealen, vendar dopušča programe v tujem jeziku samo, če se istočasno izvajajo tudi v slovenskem jeziku, njihove dele pa le v primeru, če pri njih sodelujejo gostujoči profesorji iz tujine in je vanje vpisano večje število tujih študentov. V noveli zakona, s katero naj bi po zahtevi Ustavnega sodišča uredili predvsem problem stabilnega financiranja visokega šolstva, pa je letos ministrstvo na pobudo rektorske konference v predlogu 1. člena (učni jezik) povsem sprostilo možnost poučevanja v tujem jeziku, saj bi

se lahko predavanja (praviloma v angleščini) lahko izvajala zgolj ob obstoju primerljivih programov v slovenščini in ob vpisanem nedefiniranem večjem številu tujih študentov.

Nepolitičen in nestrokovni pristop ministrstva za izobraževanje in ministrstva za kulturo

Zdaj, ko že vemo, da je poskus spremembe 8. člena s soglasnim izglasovanjem črtanja 1. člena na odboru za izobraževanje Državnega zbora zaenkrat propadel, lahko pristop ministrstva za izobraževanje ocenimo kot izrazito nestrokovni in tudi nepolitičen. V utemeljitvi predloga zakonskih sprememb in dopolnitev so zapisali, da je večja možnost za izvajanje visokošolskega pouka v tujem jeziku (beri: angleščini) nujna zaradi dviga kakovosti visokošolskega izobraževanja in zaradi potrebe po internacionalizaciji. Čeprav je bilo v javni razpravi jasno poudarjeno, da se bo s tem kakovost v resnici zniževala in da predavanja v angleščini še niso internacionalizacija, je ministrstvo ob priznanju, da so mnenja v stroki deljena, sledilo zgolj predlogu delovne skupine Rektorske konference in ni upoštevalo nobene pripombe. Tudi kulturni minister ni sledil odklonilnemu mnenju lastne službe za slovenski jezik, ki se je sklicevala na mnenje vladne službe za zakonodajo (ta je upravičeno zapisala, da ima 1. člen preveč izjem, ki odstopajo od uvodne določbe »učni jezik je slovenski«), pač pa je vlada predlog potrdila in ga poslala v parlamentarni postopek.

Zalomilo se je že v komisiji Državnega sveta, ki zakonskih sprememb ni podprla, predvsem pa v Državnem zboru, kjer je močne pomisleke k 1. členu najprej izrazila zakonodajno-pravna služba. Obenem se je razvila živahna javna razprava s številnimi polemičnimi članki, nastopi na radijskih in televizijskih postajah in okroglimi mizami civilnodružbenih organizacij. Tehnica se je zelo jasno nagnila na stran nasprotnikov predlaganih sprememb 8. člena, pri čemer so številni poudarjali, da je predlagani 1. člen v nasprotju z 11. členom Ustave RS (ta določa, da je slovenščina uradni jezik), z 12. členom Zakona o javni rabi slovenščine (ta določa, da je slovenščina učni jezik osnovnega, srednjega in visokega šolstva) in tudi z Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko, ki določa, da slovenski profesor načeloma ne predava slovenskemu študentu v tujem jeziku. Že na prvi seji odbora za izobraževanje se je ob zahtevi za javno predstavitev mnenj jasno pokazalo, da niti koalicijske stranke nimajo enotnega stališča, zato je bil povsem logičen predlog, da se predlagani 1. člen črta, kar je bilo kasneje tudi izglasovano.

Dolgoročni pomen zavrnitve predvidenih zakonskih sprememb

Kako pomembno bitko je izbojevala slovenistična stroka (v sodelovanju z nekaterimi kulturniki in civilnodružbenimi organizacijami), nam razkrije dogajanje v drugi polovici 19. stoletja, ko so se od marčne revolucije dalje krepila prizadevanja, da bi namesto nemščine slovenščina postala učni jezik v tedanjih srednjih šolah v Notranji Avstriji. O tem je potekala tudi razprava

v deželnem zboru Kranjske v Ljubljani in deželni poslanec Fran Šuklje, ki je zastopal izrazito provladna stališča, je nasprotoval uvedbi slovenščine, češ da bodo zato tisti Slovenci, ki bodo nadaljevali študij na Dunajski univerzi, kljub ohranitvi nemščine kot učnega predmeta na srednji šoli v slabšem položaju kot večinski študenti, katerih srednješolski pouk je potekal v nemščini. Ta argument je na prvi pogled zelo tehten in je zdržal vse do konca stoletja, ne glede na to pa smo Slovenci s svojo vitalnostjo, upornostjo in vztrajnostjo dosegli, da je slovenščina postala učni jezik najprej na realni gimnaziji v Idriji (1901), za tem pa še na škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani (1905) in na prvi slovenski državni gimnaziji v Gorici (1913). Tudi današnja praksa, ko imajo dijaki slovenske skupnosti v Trstu, Gorici in v Celovcu možnost obiskovati srednje šole s slovenščino kot učnim jezikom, dokazuje, da kot študenti na italijanskih univerzah ali v Gradcu ali na Dunaju nimajo večjih težav.

Če bi dopustili, da se tudi z zakonsko ureditvijo širijo možnosti za uporabo angleščine na naših visokošolskih organizacijah, bi se lahko kaj kmalu zgodilo, da bi se znotraj visokošolskega prostora oblikovali dve skupini slovenskih študentov: tista bolj »napredna, imenitna in odprta v mednarodno izmenjavo« in tista bolj »nazadnjaška, manjvredna in zaprta v lastno domačijskost«. Seveda glede na to, v katerem jeziku bi potekal učno-raziskovalni proces. In kmalu bi se pojavile upravičene zahteve, da se morajo tudi v srednjih šolah, predvsem gimnazijah, oblikovati oddelki z angleščino kot učnim jezikom. Ta nevarnost je realna (poleg treh programov mednarodne mature v Ljubljani, Mariboru in Kranju imamo v Ljubljani mednarodne srednje šole, na katere se vpisujejo tudi dijaki slovenskih staršev, pouk pa poteka seveda v angleščini) in bi pomenila, da se Slovenci glede srednješolskega učnega jezika vsaj deloma vračamo v 19. stoletje, ko nismo imeli ne lastne univerze ne lastne države.

Ogrožanje samobitnosti sproža odpor in hkrati povečuje narodno samozavest

V javni razpravi so se oglašali tudi posamezniki iz univerzitetnega prostora, ki so s precej trhlimi argumenti (npr., da bodo brez širše uvedbe angleščine slovenski dijaki množično odhajali na študij v tujino) in predvsem mimogovori (npr. s poudarjanjem skrbi za lektorate slovenščine po svetu) zagovarjali vladno politiko. Morda zato, ker od anglizacije tudi sami pričakujejo kakšno korist, morda pa preprosto zato, da bi se prikupili ministrstvu kot tistemu državnemu organu, ki ima v rokah škarje in platno tako glede potrjevanja visokošolskih programov kot glede njihovega financiranja. Optimizem pa zbuja dejstvo, da je nameravana škodljiva sprememba 8. člena Zakona o visokem šolstvu sprožila precej množičen odpor in s tem nehote prispevala k ozaveščenju Slovencev. To je pomembno še zlasti zato, ker še dandanes, to je po četrto stoletja, marsikdo misli, da smo z nastankom samostojne slovenske države in prehodom iz naroda v nacijo rešili vse probleme slovenske samobitnosti.

Dejstvo je, da majhnemu narodu nič ni prineseno na pladnju, in da se je za pravice lastnega jezika vredno in treba izpostaviti. Pri tem ne mislim samo

na Primoža Trubarja, tvorca slovenskega knjižnega jezika, ki je z izdajanjem luteranskih knjig v slovenščini, z njihovim širjenjem med ljudstvom in z javnimi nastopi tvegalo življenje (to dokazuje usoda njegovega somišljenika, protestantskega pridigarja Petra Kupljenika, ki so ga na rimskem Trgu cvetja tako kot Giordana Bruna sežgali na grmadi), Jerneja Kopitarja, ki je trdil, da slovenščina ni manj blagglasna kot nemščina in je za pesmi in petje zaradi odprtih zlogov še bolj primerna, ali Franceta Prešerna, ki je v polemiki s Stankom Vrazom dokazoval, da ima tudi knjižna slovenščina pravico do obstoja in da ni manj vredna od hrvaščine.

Manj znane so bitke zavednih slovenistov v tridesetih letih 20. stoletja, ko je šolska oblast v Beogradu določila, da se mora iz imenitnih in didaktično zelo sodobnih beril za nižje srednje šole, narejenih po francoskem vzoru, iztrgati prvih petnajst strani, češ da gre za preveč nacionalistične sestavke (npr. odlomek iz Cankarjevega Kurenta z naslovom Nebesa pod Triglavom), poleg tega pa so ponekod slovenščino nadomeščali s srbohrvaščino. Jakob Šolar, soavtor beril in profesor srbohrvaščine na Škofovih zavodih v Šentvidu, je organiziral dve množični protestni zborovanji, potem pa so Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre in Šolar leta 1939 pripravili ponatis beril, ki je bil izpeljan zelo premeteno: oblasti problematična besedila so pomaknili v notranjost beril, na začetek pa so postavili državoljubne sestavke, ki so povečevali Kraljevino Jugoslavijo ali samega kralja.

Internacionalizacija: predavanja v angleščini ali dostopnost slovenske znanosti širom sveta?

Pa se vrnimo izhodišču, k primerjavi med Stanislavom Škrabcem in Franom Miklošičem: kako bi lahko danes Škrabec svoja jezikoslovna odkritja posredoval svetu in ali bi Miklošič, če bi predaval samo v slovenščini, res kaj izgubljal?

Verjetno ni nobenega dvoma, da predavanja slovenskega profesorja slovenskemu študentu v tujem jeziku ne morejo ohranjati iste kakovosti, kot če se oba sporazumevata v materinščini. Že pri navadni elektronski pošti se lahko zatakne, če gre za tujejezično sporazumevanje med priučenima dopisovalcema: oba prepričana, da obvladata angleščino, se niti ne zavedata, v čem so možni nesporazumi. To potrjuje tudi izkušnja profesorja na naravoslovni fakulteti, ki na magistrski bolonjski stopnji večkrat izzove študente z napovedjo, da bo naslednje predavanje v angleščini. Študenti, željni spremembe, nestrpno čakajo na napovedano uro, ki pa se običajno konča po dvajsetih minutah: profesor vedno znova ugotavlja, da ga študenti sploh ne razumejo, saj ne obvladajo strokovnih izrazov v angleščini!

Tisti, ki smo v javnosti nasprotovali 1. členu novele Zakona o visokem šolstvu, smo ves čas razlagali in tudi utemeljevali, da nismo proti tujim jezikom in proti internacionalizaciji slovenske znanosti. Zavedamo se, da je učenje ne samo enega, pač pa več tujih jezikov izjemno pomembno. In to podpiramo. Zavedamo se, da je treba slovenske znanstvene in tudi umetniške objave prevajati v tuje jezike. In to podpiramo. Zavedamo se, da je treba znanstvene

članke objavljati v tujini, večinoma v angleščini, pa ne samo v angleščini. In to podpiramo. Nikakor pa ne moremo sprejeti trditve, da so vrhunski dosežek internacionalizacije predavanja slovenskih profesorjev v angleščini, po vsej verjetnosti študentom, ki prihajajo iz držav nekdanje Jugoslavije in so se pred desetletji brez večjih težav naučili slovenščine, poslušali predavanja skupaj s slovenskimi študenti in nekateri tudi ostali v Sloveniji, tisti, ki so se vrnili v domačo republiko, pa ravno zaradi znanja slovenščine še danes pomenijo dragocen most med južnoslovanskimi narodi in kulturami.

Vsekakor danes obstaja niz možnosti, da preko spleta širimo slovensko znanje in odkritja s tako imenovano politiko odprtega dostopa. Vse diplomske in magistrske naloge in doktorske disertacije danes obstajajo v elektronski obliki in jih lahko postavimo v repozitorij posamezne slovenske univerze, kjer je v vseh primerih, ko ni posebnih avtorskih pravic, vsebina prosto dostopna. Seveda bodo v angleščino prevedeni članki imeli najširši dostop. Obstajajo tudi mednarodne spletne strani raziskovalcev, ki povezujejo milijone znanstvenikov in več kot tisoč univerz z vsega sveta. Naj omenim samo ameriško spletišče Academia.edu – Share research, ki vključuje že 44 milijonov raziskovalcev in omogoča, da je naš članek takoj, ko ga postavimo na splet, v PDF-formatu dostopen vsem spletno aktivnim znanstvenikom tega sveta.

Za ponazoritev omenjam slovenskega znanstvenika z ZRC SAZU, ki je že dlje časa uporabnik te spletne strani in ima naloženih več kot sto besedilnih enot, in sicer znanstvenih člankov, knjig, strokovnih člankov in veliko drugega učnega gradiva. Ta raziskovalec se po številu ogledov (preko 44.000) in prenosov besedil uvršča znotraj enega odstotka najprodornejših in najodmevnejših znanstvenikov, ki so vključeni v spletno izobraževalno akademijo. Pri tem je pomembno, da niso ogledana in prenesena samo njegova besedila v angleščini, pač pa tudi v nemščini, francoščini, italijanščini in slovenščini. Samo v zadnjem mesecu so si z njegovimi znanstvenimi spoznanji bogatili obzorje raziskovalci iz preko stotih držav.

Med tistimi, ki javno zagovarjajo anglizacijo našega visokošolskega prostora, so tudi taki, ki se pojavljajo na obravnavanih spletnih straneh (druga zelo znana je berlinska Researchgate) in nekateri dosegajo zavidljivo visoka mesta, velika večina teh, predvsem z Ekonomske fakultete v Ljubljani, pa te možnosti prodora v svet ne izkorišča in se v imenovani spletišči še ni vključila.

Kaj lahko za mednarodno prepoznavnost naredi država?

Zavedati se moramo, da v nasprotju s časi pred osamosvojitvijo, ko so slovenski raziskovalci za svoje znanstvene objave dobivali soliden honorar, danes kljub dokaj zahtevnim ocenjevalnim postopkom (tako imenovano dvojno slepo ocenjevanje) tako doma kot v tujini znanstveni članki niso honorirani, še več, veliko je primerov tako v naravoslovju kot v družboslovju in humanistiki, ko je za stroške objave potrebno plačati. Zato bi znanstveniki in univerzitetni predavatelji od znanosti in visokemu šolstvu naklonjenega ministrstva za izobraževanje upravičeno pričakovali, da se namesto z anglizacijo univerzitetnega

prostora ukvarja s tem, kako zagotoviti čim več proračunskega denarja za prevode slovenskih znanstvenih besedil v različne tuje jezike. Če bo to doseženo, bo tudi mogočni bronasti kip Stanislava Škrabca na Aleji zaslužnih domoljubov in ene domoljubke v Novi Gorici nekoliko boljše volje.

Zoran Božič

Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, zoran.bozic@ung.si

SLOVENŠČINA SAMOUMEVNA

A res velika večina tako samoumevno jemlje slovenščino, da misli, da se bo tudi čisto sama od sebe razvijala? Torej brez da bi jo z rabo na vseh področjih delovanja uporabljali in s tem tudi zavestno razvijali? Tako lahko o jeziku misli le tisti, ki njem nič ne razmišlja in posledično do njega tudi nima nobenega odnosa. Po navadi za tisto, do česar nimamo odnosa, prostodušno rečemo, da nam za tisto preprosto ni mar. Vendar v primeru slovenščine nihče tega ne more ali noče reči. Z lastnim jezikom namreč smo tako nezavedno kot zavestno povezani, oboje, le mera enega in drugega je lahko tudi zelo različna. In ne vem, zakaj se mi vsiljuje malo hudobna povezava med to »samoumevnostjo« in »ogroženostjo«. Besedo ogroženost kot očitek namreč pogosto uporabljajo tisti, ki slovenščino sprejemajo kot samoumevnost, ki se bo kot nekaj vnaprej danega kar sama obdržala, tudi brez redne polnofunkcijske rabe, ki je sicer osnovni pogoj za normalen vsestranski jezikovni razvoja.

Zadnje mesece se je v pisanjih in govorjenjih o slovenskem jeziku kot učnem jeziku v visokošolskih javnih zavodih pokazalo, da se zaradi praktične nuje po doseganju cilja, tj. med drugim v težnji po čimprejšnji uveljavitvi na novo spremenjenega člena o učnem jeziku v noveli Zakona o visokem šolstvu, poljudno in poljubno meša pojme in pojave kot so razvoj slovenščine kot strokovnega in znanstvenega jezika, razvijanje večjezičnosti, širjenje lektoratov slovenščine po svetu in nujna digitalizacija in sploh tehnologizacija slovenščine. Te pojave se postavlja glede na trenutni namen pisca ali govorca v različna medsebojna razmerja in na bolj ali manj poudarjena mesta.

Pogosto se čisto normalno rabo slovenščine v vseh položajih razglša že za zaviralno večjezičnosti, razvoj slovenščine se enači kar s širjenjem lektoratov po svetu ali pa celo z digitalizacijo in tehnologizacijo slovenščine.

Bistveni del slovenskega knjižnega jezika je učni jezik na vseh stopnjah izobraževanja. Učni jezik zajema in krepi tudi našo jezikovno polnofunkcionalnost. Slovensko strokovno oz. znanstveno izrazje na vseh področjih je znak tudi samoniklega razumevanja in opredeljevanja raziskovalnih vsebin. Slednje je bistveno za dobre učbenike na vseh stopnjah izobraževanja in za